

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Демченка Святослава Володимировича на тему:
“Інститут представництва в адміністративному судочинстві України та
закордонних держав”,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток адміністративного судочинства в Україні супроводжується суттєвими трансформаціями інституту представництва. Впровадження так званої «адвокатської монополії» на представництво в судах, конституційні та законодавчі зміни у цій сфері зумовили нагальну потребу доктринального переосмислення ролі і механізмів представництва. Ефективне правове регулювання участі представників у адміністративних спорах є вкрай важливим для забезпечення доступності правосуддя, захисту прав і законних інтересів сторін, реалізації принципу верховенства права. Науковий інтерес до обраної тематики посилюється в контексті євроінтеграційних процесів: гармонізація українського законодавства із європейськими стандартами судочинства (зокрема, стандартами справедливого суду та правової допомоги) вимагає ґрунтовних досліджень і рекомендацій. Додатково актуальності додають сучасні виклики, зумовлені диджиталізацією юридичної практики та воєнним станом: виникають нові форми збирання доказів, дистанційного розгляду справ, залучення технологій штучного інтелекту, що потребує належного правового забезпечення. Таким чином, тема дисертації є своєчасною і має істотне значення для наукового дискурсу та практики, адже спрямована на вдосконалення правових засад інституту представництва в адміністративному судочинстві України.

Аналіз зв'язку роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара в межах планових наукових досліджень університету та відповідає пріоритетним напрямам розвитку правової науки. Зокрема, проблематика дисертації узгоджується з державними програмними документами щодо модернізації

1
правової системи України та забезпечення прав людини. Робота відповідає тематичному плану кафедри (адміністративного і кримінального права) та інтегрована у комплексну наукову тему університету, пов'язану з удосконаленням механізмів правового захисту особи і суспільства в умовах сучасних викликів. Варто зазначити, що напрям дослідження корелює з пріоритетними тематичними напрямами наукових досліджень, затвердженими відповідними постановами Кабінету Міністрів України, зокрема щодо розвитку правової держави, забезпечення верховенства права та адаптації національного законодавства до умов воєнного та післявоєнного відновлення. Така відповідність свідчить про актуальність і практичну значущість роботи у контексті державної наукової та правозастосовної політики.

Обґрунтування теми, мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. Зміст дисертації свідчить, що вибір теми є цілком обґрунтованим, а автор чітко визначив мету та завдання свого дослідження. Метою роботи стало комплексне дослідження інституту представництва в адміністративному судочинстві України (з урахуванням зарубіжного досвіду) та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цього інституту. Відповідно до поставленої мети визначено коло основних завдань: проаналізувати генезу й теоретичні основи представництва, висвітлити особливості правового статусу представника в адміністративному процесі, дослідити актуальні проблеми правозастосування (у тому числі в контексті запровадження монополії адвокатури), узагальнити зарубіжний досвід та на цій основі запропонувати напрями вдосконалення національного законодавства. Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері процесуального представництва в адміністративному судочинстві, а предметом – нормативно-правові та теоретико-методологічні засади функціонування інституту представництва в адміністративному процесі. Формулювання мети, об'єкта, предмета та завдань є коректними і взаємопов'язаними: вони відображені у структурі роботи та повністю охоплюють проблематику дослідження.

Характеристика змісту дисертації. Дисертант демонструє високий рівень володіння матеріалом, логічно та послідовно розкриваючи тему. Структура роботи є

чіткою, відповідає меті й завданням дослідження та забезпечує цілісність викладу. Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів (охоплюють одинадцять підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (165 найменувань) та додатків. Загальний обсяг рукопису – 201 сторінка основного тексту. У вступі належним чином обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, окреслено об'єкт, предмет і методологічну базу дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення результатів.

Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження інституту представництва. Дисертант здійснив глибинний історико-правовий аналіз розвитку інституту представництва: визначено основні етапи його становлення в Україні, починаючи від античних часів до сучасності, та показано, що еволюція представництва відбувалася стрибкоподібно під впливом історичних і політичних чинників. Проаналізовано різновиди представництва – законне і договірне – в контексті соціально-економічних умов їх виникнення. Автором уточнено поняття та роль адвокатури: запропоновано авторське визначення адвокатури як публічно-правового професійного об'єднання юристів, основною функцією якого є забезпечення реального захисту прав осіб шляхом надання кваліфікованої правничої допомоги (на засадах верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності). Важливим теоретичним здобутком є розробка оригінальної класифікації видів процесуального представництва. Зокрема, дисертант розмежовує представництво за договором на адвокатське представництво та представництво юридичної особи її посадовими особами (тобто самопредставництво), а представництво за законом поділяє на декілька самотійних категорій. До останніх віднесено: законних представників недієздатних осіб (батьки, опікуни тощо); суб'єктів, яким законом надано право представляти інтереси інших осіб або держави (посадові особи, уповноважені на представництво за посадою – зокрема прокурор, Уповноважений Верховної Ради з прав людини; особи зі спеціальним статусом, що представляють юридичних осіб – наприклад, арбітражні керуючі, ліквідатори; а також громадські об'єднання споживачів, які можуть захищати права невизначеного

кола споживачів). Такий підхід дозволив цілісно описати структуру інституту представництва та окреслити місце кожного виду представника в системі адміністративного судочинства.

Другий розділ роботи присвячений аналізу особливостей правового статусу представника в адміністративному судочинстві України. У ньому дисертант детально досліджує чинне законодавство (Кодекс адміністративного судочинства України, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо) і практику його застосування. З'ясовано сучасний стан правового регулювання процесуального представництва, особливу увагу приділено змінам, пов'язаним із встановленням обов'язкового представництва адвокатами. Виявлено низку проблем і прогалин: зокрема, окреслено колізії в законодавстві щодо меж самопредставництва та винятків із «адвокатської монополії», труднощі в діяльності представників-адвокатів та інших суб'єктів. У роботі наведено результати аналізу судової практики, які показують проблемні аспекти здійснення представницьких функцій деякими суб'єктами. Наприклад, встановлено, що в діяльності державних посадових осіб, які виступають представниками (прокурорів, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини), виникають специфічні труднощі та неузгодженості. Окремо досліджено правову природу статусу ліквідатора (керівника ліквідаційної комісії) у процесі, оскільки законодавство неоднозначно визначає його як суб'єкта самопредставництва юридичної особи-банкрута, котрий водночас має ознаки законного представника. Дисертант робить обґрунтований висновок, що ліквідатор фактично виконує функції законного представника із особливим статусом, і пропонує внести зміни до законодавства для чіткого закріплення цієї позиції. Загалом другий розділ висвітлює недоліки чинного нормативного регулювання і практики, що заважають ефективній реалізації принципу змагальності та рівності сторін у адміністративному судочинстві, тим самим підкреслюючи необхідність реформ, запропонованих автором.

Третій розділ дисертації спрямований на визначення перспективних напрямів розвитку інституту представництва в адміністративному судочинстві. На основі порівняльно-правового методу автор здійснює огляд зарубіжного досвіду – проаналізовано підходи до організації процесуального представництва у таких

країнах, як США, Велика Британія, Німеччина, Франція та інші. Це дозволило виокремити найкращі практики, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Спираючись на здобуті дані, дисертант розробив низку конкретних пропозицій з удосконалення національного законодавства України у сфері представництва. Зокрема, пропонується законодавчо звужити сферу застосування самопредставництва для юридичних осіб приватного сектору, аби усунути можливості зловживань та забезпечити високий професійний рівень представництва. Інша істотна пропозиція – запровадити обов'язкове страхування професійної відповідальності адвокатів, що має підвищити гарантії якості адвокатської діяльності та захисту клієнтів. Також обґрунтовано необхідність більш чіткого нормативного регулювання участі представника-адвоката у процедурах медіації (примирення), що актуально з огляду на поширення альтернативних способів вирішення спорів. Дисертант приділив увагу й новітнім технологіям: наголошено на можливостях інтеграції цифрових інструментів (наприклад, спеціалізованого програмного забезпечення на зразок EyeWitness to Atrocities для збору доказів) та штучного інтелекту в діяльність представників у суді, особливо в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні положення нещодавно ухваленого Регламенту ЄС 2024/1689 щодо штучного інтелекту та визначено проблемні аспекти використання AI в юридичній практиці, запропоновано підходи до врегулювання цих питань в Україні. У підсумкових висновках дисертації узагальнено результати дослідження, які логічно впливають із змісту роботи, та наведено конкретні рекомендації для законодавця і практикуючих юристів.

Наукова новизна та значущість результатів. Дисертація Демченка С.В. є одним із перших комплексних досліджень проблем процесуального представництва в адміністративному судочинстві після запровадження в Україні монополії адвокатури. Наукова новизна роботи проявляється у низці положень і висновків, запропонованих здобувачем особисто. Зокрема, вперше здійснено системний історико-правовий аналіз становлення інституту представництва в адміністративному процесі, що дозволило виявити ключові чинники та етапи його розвитку. Автор уточнив понятійний апарат досліджуваної сфери: надано авторське

визначення адвокатури та інших базових категорій, удосконалено класифікацію видів представництва (виокремлено нові підкатегорії законного представництва). Вперше обґрунтовано необхідність нормативного визнання ліквідатора у справі про банкрутство саме як законного представника інтересів боржника, з відповідними змінами до процесуального законодавства. Отримано нові результати у частині аналізу зарубіжного законодавства і практики: дисертант порівняв різні моделі організації представництва та зробив висновки щодо можливостей імплементації найефективніших з них у національну юрисдикцію. На основі цього запропоновано нові підходи до вдосконалення українського законодавства: чітке розмежування випадків самопредставництва та адвокатського представництва, нормативне уточнення понять і умов представництва у суді, запровадження інновацій (обов'язкове страхування відповідальності адвокатів, регламентація участі адвокатів у медіації, використання цифрових технологій тощо). Усі ці положення є оригінальними, актуальними та мають значення для розвитку теорії адміністративного процесуального права і вдосконалення правозастосування.

Теоретичне значення здобутих результатів полягає у поглибленні наукових уявлень про природу та структуру інституту представництва в умовах сучасного адміністративного судочинства. Розроблені автором дефініції та класифікації уточнюють наукову термінологію і можуть слугувати основою для подальших досліджень у галузі процесуального права. Практична цінність роботи підтверджується можливістю застосування її висновків і пропозицій у різних сферах. Так, положення дисертації можуть бути використані у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні Кодексу адміністративного судочинства України, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» тощо, з метою більш чіткого визначення поняття самопредставництва, розмежування форм законного представництва, регламентації статусу арбітражних керуючих як представників тощо. Органи, що відповідають за формування та реалізацію державної правової політики, можуть врахувати рекомендації автора щодо перевірки повноважень адвокатів, покращення координації між учасниками процесу. Результати дослідження стануть у пригоді й правозастосовній практиці – суддям,

адвокатам, прокурорам при тлумаченні меж повноважень представників, оцінці допустимості дій самопредставників, використанні електронних доказів тощо. Окремі пропозиції щодо інтеграції цифрових інструментів та врегулювання використання AI здатні підвищити ефективність розгляду адміністративних справ в умовах диджиталізації. Крім того, матеріали дисертації можуть бути впроваджені у освітній процес підготовки юристів (спеціальні курси з адміністративного процесу, адвокатури, порівняльного судочинства) та в діяльність органів адвокатського самоврядування (для оновлення стандартів професійної етики й підвищення кваліфікації адвокатів в умовах розвитку технологій).

Загальна оцінка дисертаційного дослідження. Представлена до захисту дисертація є цілісною, самостійно виконаною та завершеною науковою працею. Робота відзначається високим рівнем теоретичного опрацювання проблеми, ретельністю та всебічністю аналізу. Дисертант продемонстрував здатність користуватися сучасними методами наукового дослідження, критично осмислювати нормативний матеріал і доктринальні джерела, формулювати обґрунтовані висновки. Зміст роботи логічний, послідовний та аргументований, структура – продумана, що свідчить про належний науковий підхід. Отримані результати мають вагоме значення як для розвитку теорії адміністративного права, так і для практики правозастосування. Загалом дисертація вирішує актуальне наукове завдання – підвищення ефективності правового регулювання представництва у публічно-правових спорах – і за своїм рівнем відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Водночас окремі положення дисертації є дискусійними або потребують додаткового уточнення, що дає підстави для наступних зауважень:

1. Дисертант приділив значну увагу питанню самопредставництва підприємств і запропонував усунути можливість такого представництва для приватного сектору, запровадивши обов'язкове залучення адвоката. На нашу думку, доречно було б детальніше висвітлити потенційні наслідки цієї новації на практиці. Зокрема, вимога обов'язкового адвокатського представництва може стати фінансовим тягарем для

малого бізнесу або неприбуткових організацій. Варто було б обговорити, чи не слід передбачити певні винятки або компенсаційні механізми (скажімо, розширення системи безоплатної правової допомоги) для випадків, коли найм адвоката є утрудненим. Роз'яснення щодо балансу між підвищенням якості представництва і забезпеченням доступності правосуддя здобувач міг би надати під час дискусії на захисті.

2. У третьому розділі обґрунтовано доцільність запровадження обов'язкового професійного страхування адвокатів. Корисним було б обговорити механізми реалізації цієї ініціативи на практиці. Потребують висвітлення питання: який мінімальний розмір страхового покриття має бути встановлений, як контролюватиметься виконання цього обов'язку та якою мірою готова адвокатська спільнота до впровадження такого нововведення. Більш детальний аналіз можливих перешкод (організаційних, фінансових, нормативних) на шляху імплементації страхування та врахування досвіду країн, де подібна вимога діє, посилили б прикладну цінність пропозиції. Очікується, що здобувач зможе прокоментувати ці аспекти при обговоренні роботи.

3. Вважаємо, що варто було б поглибити напрямок штучного інтелекту, обговоривши, як саме розвиток штучного інтелекту може вплинути на інститут представництва в майбутньому. Наприклад, чи здатні алгоритми штучного інтелекту в перспективі виконувати окремі допоміжні функції представника (підготовка проектів документів, аналіз судової практики тощо) або навіть брати участь у процесі як інструмент, що підвищує ефективність роботи адвоката. Постановка таких питань виходить за межі безпосередніх завдань дисертації, однак їх розгляд міг би окреслити нові вектори наукового пошуку та практичних експериментів у сфері юридичного представництва.

Загалом, наведені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони не стосуються принципових положень та висновків дослідження, а покликані лише підкреслити можливості для подальшої наукової дискусії та розвитку теми.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Представлена до захисту дисертація є самостійною, завершеною і належно структурованою науковою працею, що відповідає встановленим вимогам до робіт такого рівня. Дисертант продемонстрував здатність застосовувати сучасну методологію, критично аналізувати нормативний матеріал і доктринальні джерела, формулювати обґрунтовані висновки. Загальний рівень виконання роботи повністю відповідає спеціальності 081 «Право» та критеріям, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

ВИСНОВОК

Дисертація «Інститут представництва в адміністративному судочинстві України та закордонних держав» Демченка Святослава Володимировича відповідає всім вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44). Її автор, Демченко Святослав Володимирович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент:

Професор кафедри адміністративного
і кримінального права
юридичного факультету Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара
доктор юридичних наук, професор

Олександр Сачко

Підпис д.ю.н, професора Сачко О.В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

« 11 » 08 2025 р.

Олег МАРЕНКОВ